

Илимий изденүүчү Абдыраева Назгул Сарбагышовнанын «Архитектура жана шаар куруу багытындагы кыргыз-орус тилдериндеги билингвизм» деген темада 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына

ПИКИР

Н.С.Абдыраеванын кандидаттык диссертациясынын жалпы тил илиминдеги, анын ичинде – 10.02.20. тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илиминде актуалдуу көйгөйгө – кыргыз-орус билингвизмине арналган. «Билингвизм» феноменине ар кандай кайчы пикирлер, көз-караштардын бар экендигинин фактысын түшүнүү менен изденүүчү биздин көп улуттуу коомубуздун реалдуулугун эске алуу менен техникалык ЖОЖдогу окуу процессин жүргүзүүдөгү кыргыз жана орус тилдеринин иштөө көлөмү жагынан изилдеген. Илимий изилдөөдө реалдуу кыргыз-орус кош тилдүүлүктүн жана анын коомдогу функционалдык тилдин түрү катарында өнүктүрүү алкагында кыргыз жана орус тилдеринин интерференциясын ачып берген. Социolingвистиканын методдорун колдонуу менен эки тилдүү чөйрөдө тилдердин иштешин изилдөө, тилдерди колдонууга таасир этүүчү социалдык факторлордун аракеттери, коомдун социалдык өнүгүү деңгээлине жараша билингвизмдин өнүгүү тенденциясын аныктоо тилдердин келечектеги тагдыры үчүн чоң мааниге ээ. Мурдагы СССРде жана андан кийинки КМШда орус-улуттук кош тилдүүлүктүн таралышы ошол замандагы коомдун экономикалык жана саясий байланыштардын негизинде өнүктүрүү шарт түзгөн жана ал өнүгүүлөргө билингвизмдин ролу чоң роль ойногон. Табигый жол менен экинчи тилди билүү сапатына жана анын кеңири жайылгандыгына таасир этүүчү эң күчтүү социалдык фактор-бул элдердин баарлашуусу. Улуттар аралык байланыш улуттук- орус кош тилдүүлүгүнүн терең өнүгүшүнө алып келди.

Учурда кыргыз жана орус тилдерин ишмердүүлүктүн ар кандай тармактарында колдонуу бир калыпта эмес жана бул ар кандай экстралингвистикалык факторлорго көз каранды, бирок дээрлик бардык тилдик кырдаалдарда эки тил тең параллелдүү - жарыш иштешет. Турмуштун бардык тармактарында айылдан келген студенттер кыргыз тилине көбүрөөк кайрыла тургандыгы аныкталган. Мындай көрүнүш калктын этникалык курамынын бир тектүүлүгүнө, адамдардын психологиясына, салттардын маданий-турмуштук өзгөчөлүгүнө байланыштуу. Калктын отрукташуусунун компакттуулугу жана этникалык чөйрөнүн бир тектүүлүгү кыргыз тилин жана анын диалектилерин сактоого көмөктөшөт, айыл тургундарынан айырмаланып, кыргыз тили үй-бүлөдө жана күнүмдүк чөйрөдө эң жогорку функционалдык мааниге ээ: ата-энелер, балдар жана кошуналар менен баарлашканда байкалат, ал эми шаар жеринде студенттер аралаш тилде сүйлөгөн адатка айланып калган.

Соңку статистикалык маалыматтарга караганда орус тилин активдүү колдонулуучулардан болуп жогорку билимдүү адамдар менен жаштар экени аныкталган. Республикада орус тилинин иштешине эң күчтүү таасирин тийгизген социалдык факторлордун ичинен республиканын орус тилдүү жашоочулары менен эмгек, билим жана күнүмдүк турмуш чөйрөсүндө жогорку байланышты белгилей алабыз.

Тилди өнүктүрүүнүн эң социалдык маанилүү чөйрөсү билим берүү чөйрөсү болуп саналат, анткени дал ушул жерде инсандын тилдик компетенттүүлүгү калыптанат, ал конкреттүү тилдин баарлашуунун ар кандай чөйрөлөрүндө иштешин үчүн өбөлгөлөрдү түзөт. Билим берүү чөйрөсү тилди колдонуунун үстөмдүк кылуучу чөйрөсүнүн аркасында кыргыз тилинин коомдук функцияларын кайра жаратуу жана кеңейтүү багытында кыргыз-орус билингвизмде өзгөрүү болуп жатат, бирок жогорку билим берүүдө - кесиптик, профилдик окутууда кыргыз тилин киргизүү бир аз солгун жүрүп жаткандыгы байкалууда.

Мамлекеттик тил - жаны саясий ой жүгүртүүнүн, улуттардын, этностордун тең укуктуулугунун, алардын тилдерин жана маданияттарын эркин өнүктүрүү принциптерине жана өткөн кылымдардагы кетирилген каталарды оңдоого негизделген. Республикада кош тилдүүлүктүн лингвистикалык, психологиялык, социалдык, педагогикалык аспектилери анын гармониялуу өнүгүшү үчүн жагымдуу шарттарды ачып берди деп баа беришет. Кыргыз тилин эне тил катары окутуунун лингвистикалык негиздемеси анын эне тилдин өзгөчөлүктөрүн эске алуу, салыштыруу, коммуникативдик багыт, функционалдык семантика жана өз ара байланышта окутуу принциптерине негизделишине алып келет. Башка тилдүү студенттер үчүн жеткиликтүү болгон программалар жана кыргыз тили боюнча окуу китептери окутуучуга эки тилди салыштыруунун негизинде сабактарды өткөрүүгө жардам бериши керек, ошону менен кош тилдүүлүктүн чегинде кыргыз тили доминант экенин эстен чыгарбоо керек.

Н.С.Абдыраеванын «Архитектура жана шаар куруу багытындагы кыргыз-орус тилдериндеги билингвизм» деген темада 10.02.20 – тектештирмелер тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясын толук аткарылып бүткөнүн катары коргоого сунуштайм.

Илимий жетекчи, Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын башчысы, ф.и.д., проф.

И.Абдувалиев

Филол. илимд. доктору, профессор И.Абдувалиевдин колун тектештирдим
Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин
окумуштуу катчысы

Арысбай к. Салима